

Ulf Boëthius

Mellan ideal och praktik

Barnbiblioteket Saga och indianböckerna – exemplet *Den siste mohikanen*

Between Ideals and Practice: Barnbiblioteket Saga and the “Indian Books” – the Example of *Den siste mohikanen*

*Abstract: The book series Barnbiblioteket Saga, published by Svensk läraretidnings förlag, was perhaps the most important reading-promotion project of twentieth-century Sweden. This article examines the publication of so-called indianböcker, which in direct translation means “Indian books,” a term used in Sweden during the first half of the twentieth century for books mainly set in North America and depicting the Indigenous peoples of the Americas. While the publisher released several such books, it also criticized the genre and claimed to publish only “good” ones. Focusing on *Den siste mohikanen* (1911), Barnbiblioteket Saga’s adaptation of James Fenimore Cooper’s *The Last of the Mohicans* (1826), the article explores how the ideal of “good” indianböcker was defined and how this ideal related to translation and publishing practices. The study reveals a tension between commercial and ideological values: although the novel was presented as an alternative to indianböcker of the time considered harmful to young readers, it nevertheless contains many of the very elements that the publisher associated with that category, such as “the bloody, wild adventures,” rendering the publication ideologically contradictory.*

Keywords: “Indian books”, James Fenimore Cooper, *Den siste mohikanen*, Svensk läraretidnings förlag, Barnbiblioteket Saga, Hugo Gyllander

Bokserien Barnbiblioteket Saga var 1900-talets kanske viktigaste läsfrämjande projekt. Avsikten var att ge alla svenska barn tillgång till billiga barnböcker av god kvalitet – eller, som initiativtagarna formulerade sig, ”en på samma gång prisbillig och verkligt sund barn- och ungdomsläsning” (skrivelse från Svensk läraretidnings förlagsaktiebolag, citerat i Klingberg 36). Vad var det då för böcker förlaget ville ge ut? Enligt Saga-kommitténs programförklaring den 20 oktober 1898 borde Saga-biblioteket innehålla ”dels särskildt underhållande läsning, som är ägnad att väcka barnens läslust, dels ock sådana arbeten, hvilka med ett fängslande framställningssätt förena ett innehåll, som tillgodoser barnens kunskapsbegär och behof af ökad vetande” (Protokoll).

Förlaget ville förena nytta med nöje – ett väl beprövat litteraturpedagogiskt grepp. Men utgivningen följde också andra principer. Till att börja med tog Saga-kommittén inte med några nyskrivna böcker, med motiveringen att sådan barnlitteratur för det mesta blev misslyckad. De som gjorde urvalet höll sig helst till klassikerna. Inte heller valde de böcker som skildrade samtida barns vardagsliv – en barnlitterär genre som annars var mycket omhuldad. Inget av de femton första banden i bokserien var av det slaget. Svenska författare var för övrigt länge sällsynta – om det inte var fråga om sagor eller skådespel. Förlaget undvek också i det längsta den annars så vanliga könsuppdelningen. Det förekommer inte några pojk- eller flickböcker i Barnbiblioteket Sagas tidiga utgivning (Klingberg 78–79). Den första titel som förlaget benämnde som en ”flickberättelse” var E. Davenport Adams *Tvillingarna*, som utgavs som nummer 75 i bokserien 1920.

Den allra första boken var *Svenska folksagor* (1899), och just sagor och legender kom att bli ett viktigt inslag i Barnbiblioteket Sagas utgivning. Även några andra huvudkategorier kan urskiljas: romaner och berättelser av framstående (utländska) författare, skildringar ur den svenska eller allmänna historien (inklusive biografier), geografiska berättelser (om till exempel upptäcktsresor) samt dramatik och sagospel.¹ När det gällde berättelser och romaner kom utgivarna att skilja mellan två olika kategorier. Dels gav man ut ”äventyrsböcker” av författare som Jules Verne, Frederick Marryat, G. A. Henty med flera, dels ”indianböcker av det goda slaget, såsom *Den siste mohikanen*, *Skogslöparen*, *Gula Vargen*, *Öknens ande*, *Björnjägarens son m. fl.*”, såsom det beskrivs i översikten över Barnbiblioteket Sagas innehåll i sjunde upplagan av Anna Erslevs *Gula Vargen* (1932).

Frågeställningar, material och tidigare forskning

Här kommer indianböckerna att stå i centrum. Termen "indianbok" användes i Sverige under 1900-talets första hälft om böcker som huvudsakligen var förlagda till Nordamerika och handlade om Amerikas ursprungsbefolkning (Pålsson 14). Genren dominerades av översättningar och de mest populära författarna var Edward S. Ellis, Karl May och James Fenimore Cooper. Berättelserna kretsade kring konflikten mellan "det vilda" och "det civiliserade", och präglades av dubbelhet i sin nostalgiska längtan efter ett liv i samklang med naturen, och en avsky för primitivismens barbariska baksida. Genren speglar tidens intresse för det primitiva och det rastänkan- de som växte fram. Eftersom termen indianbok bygger på de euro- peiska kolonistörernas ofta nedsättande benämning av Amerikas ursprungsbefolkning, "indian", undviks den i dag och används bara som historisk term (Boëthius, "Differentieringens tid" 71-73). I arti- keln använder jag den som sådan.

Som framgår av citatet ovan gav Svensk läraretidnings förlag allt- så ut ett antal indianböcker, men kritiserade samtidigt genren – förla- get gav bara ut indianböcker "av det goda slaget". Inför utgivningen av Anna Erslevs *Gula Vargen* 1904 talade *Svensk läraretidning* om "den med rätta klandrade stil, som utmärker de flesta s. k. indianböcker" (citerat i Klingberg 84). Kritiken mot genren återkom när förlaget 1911 gav ut Coopers *Den siste mohikanen*. "Den gren av ungdomslit- teratur, som man brukar benämna 'indianböcker' har under senare tid varit föremål för starka och delvis berättigade angrepp", står det i bokens förord.² Men Coopers romaner undantas: "Detta klander når dock ej den författare, som först införde 'indianromanen' i litteratu- ren, och som all sedan dess stått som denna konstgrens förnämsta representant."

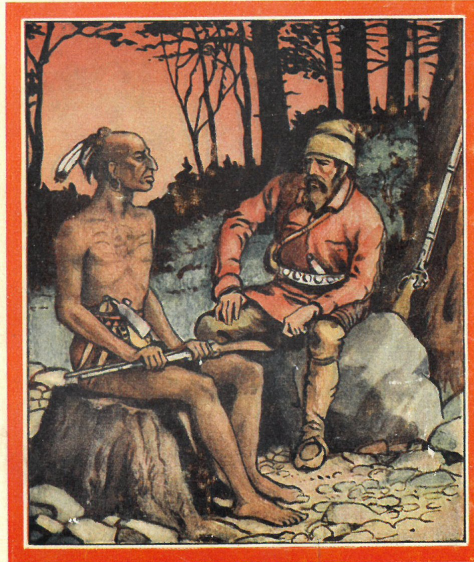
Vad var det i indianböckerna som redaktionen på Svensk lärare- tidnings förlag var så kritisk mot och vilka böcker syftade man på? Hur skulle en god indianbok vara beskaffad enligt förlaget och böck- ernas översättare? Hur förhöll sig det idealet till praktiken? Motsva- rade de indianböcker förlaget valde att publicera de egna kraven? Dessa frågor är utgångspunkten i analysen, där Coopers *Den siste mohikanen* utgör huvudexemplet (bild 1).

En viktig källa när det gäller valet av indianböcker är protokollen från den så kallade Saga-kommittén, som finns bevarade på Stock- holms universitetsbibliotek. Saga-kommittén var den grupp som un- der förlagets tidiga existens fattade utgivningsbesluten. I *Sekelskiftets barnbokssyn och Barnbiblioteket Saga* (1966) redovisar Göte Klingberg

DEN SISTE MOHIKANEN

av

James Fenimore Cooper

Teckningar av David Ljungdahl

STOCKHOLM, SVENSK LÄRARETIDNING FÖRLAG

Bild 1. Omslaget till den fjärde omarbetade utgåvan av James Fenimore Coopers *Den siste mohikanen*, utgiven 1949. Illustration av David Ljungdahl.

Saga-kommitténs diskussioner under de första fem åren. I dessa diskussioner skymtar också indianböckerna. Särskilt uppmärksammar Klingberg den indianbok som man först gav ut, den danska författaren Anna Erslevs *Gula Vargen*.

En annan viktig källa är Hugo Gyllanders brev till Amanda Hammarlund, Barnbiblioteket Sagas redaktör. Gyllander översatte – och bearbetade – en lång rad av Barnbiblioteket Sagas böcker, däribland *Den siste mohikanen*, *Buffalo Bill* och *Skogslöparen*. Hans brev finns bevarade i Saga-arkivet och ger värdefulla upplysningar om hans syn på översättandet.

Viktiga är också böckernas paratexter – särskilt förord och förlagsreklam – vilket har poängterats av Sara Kärrholm i hennes studier av förlagets senare bokserier Ungdomens bibliotek och Stjärnböckerna ("Ett *utile dulci*"; "Underhållning"). En viktig sådan paratext är förordet till Hugo Gyllanders "omarbetning", som den där kallas, av Coopers *Den siste mohikanen*. Förordet är osignerat men under-tecknades i senare upplagor av "Redaktionen".³ Kanske hade det skrivits av Gyllander själv, kanske av någon på förlaget. Slutligen har även artiklar och annonser i *Svensk läraretidning* givit värdefulla upplysningar.

Forskningen kring Barnbiblioteket Saga var länge mager. Göte Klingbergs *Sekelskiftets barnbokssyn och Barnbiblioteket Saga* framstod under flera decennier som det enda forskningsbidraget av betydelse. Klingberg ger värdefulla upplysningar om Barnbiblioteket Sagas tillkomst, de första böckerna och förbindelserna med den samtida barnboksdebatten.

Nu har situationen förändrats. Ett första uttryck för det ökade intresset för Barnbiblioteket Saga var Jutta Holmbergs uppsats "Tradition och nytänkande i mellankrigstidens teaterpjäser för barn. En studie av Barnbiblioteket Sagas pjäser 1923–1939" (1997). Men det stora genombrottet har kommit under det senaste decenniet med tre av Svenska Barnboksinstitutet initierade projekt kring Svensk läraretidnings förlag. Projekten syftar till att undersöka betydelsen av Svensk läraretidnings förlagsverksamhet och utgivning samt skapa en databas för förlagsarkivet, det stora Saga-arkivet. Det är inom ramen för ett av dessa projekt som denna artikel skrivs.⁴

Svenska Barnboksinstitutets projekt har redan resulterat i ett antal olika undersökningar. Den i det här sammanhanget viktigaste är Olle Widhes teoretiskt intressanta "Barnbiblioteket Saga och den unga läsaren. Retoriska manuskriptpraktiker på en barnboksredaktion" (2023). Widhe studerar utgivarnas språkliga och stilistiska ändringar i manuskripten och hur dessa påverkas av böckernas "retoriska publik". Däremot diskuterar han inte förlagets sätt att göra innehållsliga förändringar i de böcker som gavs ut. Den frågan aktualiseras emellertid i tre andra artiklar och uppsatser: Amanda Wallins "Litteratur för seklets barn. En studie av bearbetningen av Mark Twains *The Prince and the Pauper* (1881) till Barnbiblioteket Sagas *Prinsen och Tiggargossen* (1912)" (2018), Nicklas Hålléns "Barnbiblioteket Sagas *Selim och Kalulu*. Afrika som sagoland och civilisering som metafor för lydnad" (2010) och Maria Anderssons "Mord, blod och rosslande kämpars dödsqual. Fridtjuv Bergs *Trojanska kriget* och *Iliaden*" (2022).

Slutligen har jag haft god nytta av Lena Kårelands artikel "Barnbiblioteket Saga gav svenska barn all världens böcker" i *Opsis Barnkultur* (2017) och Stefan Mählqvists presentationer av Henrik Wranér och Hugo Gyllander i *Svenskt översättarlexikon*. Även forskningen kring de danska och norska motsvarigheterna till Barnbiblioteket Saga har givit värdefulla uppslag.⁵

När det gäller indianböckerna i Sverige är Yvonne Pålssons doktorsavhandling, *I Skinnstrumpas spår. Svenska barn- och ungdomsböcker om indianer, 1860–2008* (2013), det centrala verket. Pålssons studie ger en helhetsbild av utgivningen av svenska barn- och ungdomsböcker om indianer och följer genrens förändringar ända fram till 2008. Boken innehåller dessutom en värdefull översikt över forskningen, både den svenska och den internationella. Av betydelse är vidare Marika Andræs avhandling *Rött eller grönt? Flicka blir koinna och pojke blir man i B. Wahlströms ungdomsböcker 1914–1944* (2001), som också behandlar indianböckerna. Det finns även en akademisk uppsats, Margareta Thelanders "Den siste mohikanen. En vuxenromans väg till barn- och ungdomsbok" (1974). Thelanders uppsats är här av ett särskilt intresse eftersom den redogör för skillnaderna mellan Coopers original och några av de förkortade och bearbetade upplagorna – bland annat Barnbiblioteket Sagas. Slutligen skymtar indianböckerna i en rad handböcker och historiska översikter. Jag har till exempel presenterat genren i ett avsnitt av den av Boel Westin och Åsa Warnqvist redigerade *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia. Från tidigt 1900-tal till tidigt 2000-tal* (2024) ("Differentieringens tid" 71–86).

Eftersom artikeln diskuterar den svenska översättningen av Coopers *The Last of the Mohicans* är studier om originaltexten av mindre betydelse. Jag har emellertid haft god nytta av två uppsatser av Richard Hutson respektive Hugh C. MacDougall i Signet Classics utgåva av boken, *The Last of the Mohicans. A Narrative of 1757* (2014).

Indianboken i Sverige

Indianboken var en av de populäraste genrerna i den svenska barn- och ungdomslitteraturen under 1900-talets första hälft. Genombrottet kom redan under 1890-talet. "Flertalet pojkar torde anse en ny 'indianbok' för en nästan lika nödvändig julartikel som gran och risgryn", skrev kritikern Gurli Linder i *Dagens Nyheter* den 8 december år 1900 ("Böcker"). Detta år utgjorde indianböckerna en dryg femtedel av hela utgivningen för barn och ungdom (Mählqvist, *Böcker* 145). Billes förlag gick i spetsen, rapporterade Linder den

11 december 1902 i samma tidning: "Billes ungdomsbibliotek torde rätteligen heta indianboksbibliotek, ty av de utkomna 22 delarne är det endast 3 eller 4 som ej äro att hänföra till detta litteraturområde" ("Indianböcker").

Ändå ökade utgivningen ytterligare efter första världskriget. 1918 startade Åhlén & Åkerlund sin långlivade serie Indianboken. Förlaget levererade en ny titel lagom till jul varje år ända fram till år 1958. Särskilt många indianböcker publicerade det nystartade B. Wahlströms bokförlag. I den serie billiga ungdomsböcker som förlaget började ge ut 1914, B. Wahlströms ungdomsböcker, var 12 av de första 20 titlarna indianböcker (Pålsson 59). Även förlagets andra, ännu billigare bokserie, Ungdomsbiblioteket, som startade 1916, dominerades av indianböcker och västernäventyr. Förlagets populäraste indianboksförfattare var amerikanen Edward S. Ellis, mest känd för sina böcker om indianen Hjortfot. Fram till år 1944 gav B. Wahlströms ut ett trettiotal av Ellis böcker (Andræ 159).

Två andra förlag som gav ut ett stort antal indianböcker var Nick Carter-förlaget och Svithiod. De publicerade korta, billiga och spännande böcker i långa serier, vanligen i häftesform och oftast uppbyggda kring olika hjältar. Det första förlaget hade fått sitt namn efter den mest kända hjälten i dessa serier, detektiven Nick Carter. Även om Nick Carter var detektiv bestod böckerna inte bara av detektivhistorier utan också av andra typer av spännande berättelser, till exempel indianböcker (Boëthius, *När Nick Carter* 49). Bokserien Buffalo Bill, som gavs ut av Nick Carter-förlaget i Malmö, startade 1906 och kom att omfatta 31 titlar, alla publicerade i billiga dubbelpaltade häften om 32 sidor som utgavs var fjortonde dag och såldes i tobaksaffärerna.⁶ Utgivningen tycks ha varit lukrativ för Svithiods förlag hakade genast på med bokserien Buffalo Bills äfventyr i vilda västern upptecknade enligt hans egna berättelser (1906–1907). De gav delvis ut samma berättelser som Nick Carter-förlaget (Jansson).⁷ 1907 gav Svithiod också ut bokserien Texas Jack, Amerikas mest berömde indianbekämpare. Förlaget publicerade även en tredje bokserie av samma slag, Sitting Bull, sioux-indianernas siste hövding. Den utkom 1908.

Indianbokserierna var uppenbarligen populära. Allra populärast tycks Buffalo Bill ha varit. När adjunkten Algot Lindblom 1909 gjorde en insamling av Nick Carter-häften bland eleverna vid Katarina realskola kom detektivserien om Sherlock Holmes på första plats med 141 häften. Men Buffalo Bill kom som god tvåa med 100 (Boëthius, *När Nick Carter* 56).

Trots sin kritiska inställning till genren gav även Svensk läraretidnings förlag under 1900-talets två första decennier ut tre indianböcker i Barnbiblioteket Saga: Anna Erslevs *Gula Vargen* (1904), James Fenimore Coopers *Den siste mohikanen* (1911) och Gabriel Ferrys *Skogslöparen* (1915). *Den siste mohikanen* föreslogs redan 1901 och återkom gång på gång i Saga-kommitténs diskussioner innan den till slut blev nummer 37 i Saga-biblioteket (Klingberg 48). Samtliga titlar var översättningar. Svenska indianboksförfattare syntes inte till, helt i linje med förlagets allmänna principer.⁸

Till indianböckerna räknade Svensk läraretidnings förlag också *Buffalo Bill* (1910) trots att den egentligen inte är en indianbok utan en västernskildring. En förteckning över bokseriens "andra indianböcker" i sjunde upplagan av Erslevs *Gula Vargen* (1932) inleds med Daniel Defoes *Robinson Kruse* (1899). Även Jules Vernes *Jorden runt på 80 dagar* (1900) fick komma med bland indianböckerna – den är nummer två på listan. *Buffalo Bill* kom på tredje plats. Förlaget utnyttjade på detta sätt genrens popularitet och vidgade definitionen av begreppet indianbok.

Barnbiblioteket Sagas indianböcker blev aldrig särskilt många till antalet. Under 1920-talet publicerade förlaget två av den tyske författaren Karl May, *Öknens ande* (1923) och *Björnjägarens son* (1924), samt ytterligare en roman av Cooper, *Hjortdödaren* (1929). Två decennier senare utgavs en tredje bok av Cooper, *Skinstrumpa* (1949). Sammanlagt gav förlaget således ut sju indianböcker under 1900-talets första hälft (se bilaga 1) – givet att en indianbok definieras som en bok där Nordamerikas ursprungsbefolkning spelar en avgörande roll i handlingen (Pålsson 14).

Barnbiblioteket Saga och Nick Carter – Svensk läraretidnings förlags kritik av indianboken

Tydligast formulerade Svensk läraretidnings förlag sin kritik mot indianboken inför utgivandet av *Gula Vargen* och i förordet till *Den siste mohikanen*. Kritiken är indirekt – det handlar om hur *Gula Vargen* skiljer sig från "de flesta s.k. indianböcker":

Den är icke hållen i den bloddrypande, med rätta klandrade stil, som utmärker de flesta s.k. indianböcker, utan skildrar opartiskt en mängd spännande strider mellan rödskinn och blekansikten. Å ömse sidor uppjudes styrka och list för att vinna seger. (*Svensk läraretidning* 18 maj 1904, citerat i Klingberg 84)

De "flesta" så kallade indianböcker utmärks alltså av en "bloddrypande, med rätta klandrad stil". En liknande kritik finner vi i förordet till *Den siste mohikanen*:

Den gren av ungdomslitteraturen, som man brukar benämna "indianböcker", har under senare tid varit föremål för starka och delvis berättigade angrepp. Man har klandrat dylika böckers torftiga innehåll, där de blodiga, vilda äventyren spelade huvudrollen, och deras dåliga, flacka stil. Värdet för ungdomen av dylik läsning har synt mer än tvivelaktig, skadan däremot påtaglig. ("Förord")

Återigen är det indianböckernas "blodiga" innehåll och "dåliga, flacka stil" som förlaget i första hand vänder sig mot. Men böckerna kritiserar också för att låta de "vilda äventyren" spela huvudrollen. För en nutida läsare är det noterbart att Erslevs *Gula Vargen*, som bland annat innehåller ett anfall av "60 indianer", beskrivna som "fienderna" ([1904] 20–21), anses skildra händelserna "opartiskt", och att det koloniala innehållet inte kommenteras.

Det är oklart vilka indianböcker utgivna på andra förlag som Svensk läraretidnings förlag faktiskt kritiserade som blodiga. Det var knappast den populära Edward S. Ellis böcker, som inte var ett dugg blodiga, utan tvärtom ovanligt snälla och oförargliga. Det tyckte även den tongivande kritikern Gurli Linder, som betraktade Ellis som ett exempel på strävandena att "civilisera indianböckerna" ("Ungdomsböcker"). I citaten ovan knyter förlaget snarare an till en äldre kritik. Redan 1890 berömmar en recensent Richard Melanders "*Hårdt bidevind*" för att den inte, som många andra indianböcker, innehöll "bloddrypande och detaljerade beskrivningar på indianernas grymma tortyr o dyl." Författaren "retar och upphetsar icke de unga sinnen med skildringar som kunna verka förhårdande och förvildande" (citerat i Pålsson 72).

De blodiga och vilda indianböcker som Svensk läraretidnings förlag omnämner i förordet till *Den siste mohikanen* kan också syfta på de som gavs ut av Nick Carter-förlaget och Svithiod – de som räknades till de så kallade Nick Carter-böckerna. Nick Carter-litteraturen hade vid det laget börjat utsättas för hård kritik, vilken ledde till en landsomfattande kampanj som kulminerade 1909. Böckerna anklagades just för att vara blodiga, nervkittlande och skadligt upphetsande, särskilt för unga läsare. Och det var i första hand ungdomar som ansågs läsa böckerna (Boëthius, *När Nick Carter* 199). Svensk läraretidnings förlag hörde till dem som var motståndare till Nick Carter-litteraturen. Barnbiblioteket Saga hade, enligt en av förlagets

annonser i *Svensk läraretidning*, ända sedan sitt grundande "sökt motarbeta allt vad Nick Carter-litteratur heter både i ord och bild" (Annons; se även Kärrholm, "Underhållning"). Mot den bakgrunden kan Saga-utgåvan av *Buffalo Bill* 1910 ses som ett direkt svar på Nick Carter-litteraturens Buffalo Bill.

Det var därför naturligt att Barnbiblioteket Saga också drogs in i Nick Carter-stridens efterdyningar. När Nick Carter-böckerna drivits på flykten började läsfrämjare se sig om efter goda alternativ. För att säkra utgivningen av sådana tillsattes en statligt finansierad kommitté, Kommittén för god och billig nöjesläsning. Den startade sin verksamhet i början av år 1910. Avsikten var att kommittén, som var verksam fram till år 1912, på olika sätt skulle stimulera utgivningen av goda barnböcker. Ett sätt att göra detta var att ge de alternativ som olika förlag tillhållit sitt godkännande. De som ansågs hålla måttet försågs med en text där det stod att boken blivit godkänd av nöjesläsningskommittén. Till de böcker som på detta sätt blivit godkända hörde även några av dem som ingick i Barnbiblioteket Saga. Exakt vilka har tyvärr inte gått att fastställa (Boëthius, *När Nick Carter* 318).

Den utförligaste beskrivningen av Svensk läraretidnings förlags indianboksideal får vi i förordet till Coopers *Den siste mohikanen* (1911). Cooper lät enligt förlaget inte "de blodiga, vilda äventyren" spela huvudrollen, för honom "var ej berättelsen den tomma omklädnaden för spännande äventyr. Hans mål var främst att lämna en trogen skildring från de utdöende indianernas liv i Amerikas östra stater". Förlaget menar att Cooper hämtade "sina figurer, lika väl som sina naturtavlor, ur verklighetens egen skattkammare". Det är detta som givit "en sådan friskhet åt hans böcker, och som skaffat dem deras världsrykte". Också som "naturlivets skildrare tillhör han de främste". "Urskogens friska fågring och enkla naturmänniskors kamp mot en framträngande civilisation" bildade "ramen för hans tavlor".⁹ Det är upplysningspedagogikens undervisande hållning som präglar förordet, men även bokens estetiska kvaliteter får ett visst beröm.

Hugo Gyllanders översättningar

Saga-kommitténs ideal omsattes genom översättarna, som nästan alltid också bearbetade böckerna. I praktiken är det översättarnas böcker vi läser och inte de ursprungliga författarnas – bearbetningarna kunde vara mycket omfattande.

Den allra första indianboken i Barnbiblioteket Saga, Anna Erslevs *Gula Vargen*, översattes av Henrik Wranér. När han dog 1908 klev Hugo Gyllander in i hans ställe. Gyllander översatte de övriga tre av de här berörda böckerna – *Buffalo Bill*, *Den siste mohikanen* och *Skogslöparen*. Han kom att bli en av Barnbiblioteket Sagas flitigaste medarbetare och hade, när han tog sig an *Buffalo Bill*, redan översatt sju volymer, däribland *Gullivers underbara resor till lilleputtarnas och jättarnas land* (1902) och *Bröderna Grimms sagor I* (1905). Han hade dessutom medverkat med egna berättelser i flera av Barnbiblioteket Sagas sagosamlingar (Sundmark).

Vi får viktiga upplysningar om Gyllanders syn på översättandets praktik i ett brev till Amanda Hammarlund den 30 oktober 1908. Här riktar han skarp kritik mot Henrik Wranérs översättning av Daniel Defoes *Robinson Kruse* från 1899. Gyllander kritiserar att Wranér inte utgår från originalet utan från "en tysk efterbildning", nämligen den tyske pedagogen Joachim Heinrich Campes starkt bearbetade version: "Vid arbeten af detta enastående värde synes mig dock som en oafvislig plikt, att man följer originalet." Man kunde således inte låta engelsmannen Robinson Kruse vara född i Hamburg. För det andra anmärker Gyllander på att Robinson "inte satts in i sin tid" (understrykning i original). Det finns märkligt nog inte "den ringaste tidsuppgift i en berättelse som delvis är byggd på fakta, och som afser att skildra verkligheten". En tredje anmärkning gäller "den tyska sentimentalitet som gör sig ovanligt bred i den praktiske engelsmannens berättelse". "Religion och moral är visserligen goda ting", fortsätter Gyllander, "men i en barnbok bör man begagna sig av dem med förstånd, på det de ej måtte verka motsatsen till hvad afsedt är". Han avslutar med en rad detaljanmärkingar som alla vänder sig mot bristen på realism. Bland annat ansåg han det osannolikt att Fredag, som själv kan frambringa eld, skulle gripas av fasa inför en kokande gryta. "Hela inledningen synes mig korteligen ovanligt lite psykologiskt grundad", sammanfattar han.

Gyllander har också uttalat sig om Coopers *Den siste mohikanen*. Det sker i ett odaterat brev till Amanda Hammarlund, som huvudsakligen rör texterna i *Franska sagor*, utgiven 1903. Gyllander kommenterar här också Gabriel Ferrys *Skogslöparen* och *Den siste mohikanen*, böcker som således redan vid denna tid diskuterades inom Saga-kommittén. Gyllander tycker att det skulle vara "betydligt lättare" att översätta Cooper än Ferry. Skälet är att Coopers bok inte behöver bearbetas lika mycket: "I Cooper kommer det mest an på strykningar och förenklingar. (Ty dikta till en författare av C-s rang vore väl för starkt.)"

Ändå var Gyllanders "strykningar och förenklingar" nog så omfattande. Hans version av *Den siste mohikanen* var nedskuren "med betydligt mer än halva förlagans längd" (Thelander 11). Detta trots att Gyllander ansåg det vara "en oafvislig plikt, att man följer originalet". Kanske tyckte han att den omfattade förkortningen var så självklar att han inte tänkte på den; praktiskt taget alla Barnbiblioteket Sagas böcker bearbetades, särskilt klassiker som ursprungligen skrivits för vuxna. Och formuleringen om plikten att följa originalet tycks avse huvudhandlingen i *Robinson Kruse*, inte detaljerna. Gyllander ansåg också att översättaren i vissa fall måste ta hänsyn till de barn som den översatta boken riktade sig till. Det fick inte bli för otäckt. När det gällde Walter Scotts *Ivanhoe*, som Gyllander översatte 1918, ansåg han i ett annat brev till Amanda Hammarlund daterat den 4 december 1918 att "vissa detaljer af för tidens nerver stötande art måste retuscheras" (se även Mählqvist, "Hugo Gyllander").

Som översättare krävde Gyllander således realism, verklighetsförankring och trohet mot originalet. Det går inte an att "dikta till" när det gäller klassikerna; "strykningar och förenklingar" kan han tänka sig, men inte direkta tillägg. Översättaren bör sätta in texten "i sin tid" och inte predika så mycket religion och moral. Men det fick heller inte bli för skrämmande. Här kommer Gyllander nära förlagets krav på att de "blodiga, vilda äventyren" inte fick spela huvudrollen. Men mot bakgrund av Gyllanders höga krav på realism och tidsförankring anar man att det här fanns en konflikt: för mycket realism kunde ju lätt leda till blodiga detaljer.

James Fenimore Coopers originaltext

Ovan har Barnbiblioteket Sagas indianboksideal beskrivits. Låt oss nu granska den indianbok som förlaget satte högst, Coopers *Den siste mohikanen*, för att se om den motsvarar kraven på genren som förlaget ställde upp. Som nämnts vill förlaget ha tidstrogna historiska skildringar och inte "tomma" och "bloddrypande" äventyr.

Vi börjar med originalversionen. Det är ju uppenbarligen den som större delen av förordet till boken avser. Gyllanders bearbetning dyker upp först i de sista raderna, när förordets författare hoppas att Coopers bok "även i denna omarbetning" skall finna "många och tacksamma läsare bland svensk ungdom".

Kopplingen till en historisk verklighet är tydlig i Coopers roman. Ramen för berättelsen är kriget mellan engelsmän och fransmän i Nordamerika vid 1700-talets mitt. Boken har undertiteln "A Narrative of 1757" och kulminerar med Fort William Henrys kapitulation.¹⁰

Däremot kan man knappast säga att romanen är en skildring "från de utdöende indianernas liv i Amerikas östra stater", som det står i Saga-utgåvans förord. Enligt detta skulle Coopers roman heller inte vara en bok "där de blodiga, vilda äventyren spelade huvudrollen". Men man behöver inte läsa många sidor i Coopers originaltext för att konstatera att detta inte riktigt stämmer.¹¹ Äventyrens centrala roll har också lyfts fram av den internationella forskningen, som länge betraktade romanen som enbart en "wild adventure tale for American boys" (Hutson xiv). Forskarna har också talat om bokens "Gothic mode", det vill säga den kusliga och skräckinjagande stämningen och släktskapet med den gotiska romanen (MacDougall 444).

Handlingen i den första halvan, berättelsen om den engelske majoren Duncan Heywards färd genom den amerikanska vildmarken tillsammans med överste Munros två döttrar, Cora och Alice, är ett enda långt och gastkramande äventyr. Tonen är mörk och allvarlig, stämningen hotfull. Då och då blir den lilla gruppen attackerad av blodtörstiga "vildar" ("savages"). Ibland är det fråga om mycket dramatiska handgemäng där man strider mot man, med kniv eller tomahawk. Vid flera tillfällen är Heyward och de två kvinnorna mycket illa ute. Utan spejaren Hawk-eye och dennes två vänner, mohikanen Chingachgook och hans son Uncas, hade de aldrig klarat sig levande ur det hela.

Allra blodigast blir berättelsen i skildringen av massakern vid Fort William Henry. När engelsmännen efter att ha kapitulerat får fri lejd att avtåga från det belägrade fortet blir kvinnorna (som går sist) överfallna av indianerna. Det hela börjar med att en av indianerna blir intresserad av den sja som en av kvinnorna har svept in sitt lilla barn i. Han sliter åt sig både sjalen och barnet vilket gör kvinnan förtvivlad: "Take all, but give me my babe!" (Cooper, *The Last* 212). Därefter fortsätter texten:

The savage spurned the worthless rags, and perceiving that the shawl had already become a prize to another, his bantering but sullen smile changing to a gleam of ferocity, he dashed the head of the infant against a rock, and cast his quivering remains to her very feet. For an instant, the mother stood like a statue of despair, looking wildly down at the unseemly object, which had so lately nestled in her bosom and smiled in her face; and then she raised her eyes and countenance toward heaven, as if calling on God to curse the perpetrator of the foul deed. She was spared the sin of such a prayer; for maddened at his disappointment, and excited at the sight of blood, the huron mercifully drove his mohawk into her own brain. (Cooper, *The Last* 212-213)

Huronen krossar alltså barnets huvud mot en klippa, kastar "his quivering remains" vid kvinnans fötter varpå han, "excited at the sight of blood", hugger tomahawken "into her own brain".

När mer än två tusen "raving savages" i nästa ögonblick på en given signal bryter fram ur skogsbrynet blir det ännu värre: "Death was everywhere, and in his most terrific and disgusting aspects" (Cooper, *The Last* 213). Motståndet bara hetsade upp anfallarna, "who inflicted their furious blows long after their victims were beyond the power of their resentment". "The flow of blood" liknar utbrottet av en framforsande ström och när "the natives" blev upphetsade och galna av åsynen av blodet var det många av dem som lade sig ner på knä "and drank, freely, exultingly, hellishly, of the crimson tide".

Skildringen av urbefolkningen, med sin starkt koloniala prägel, tar sig uttryck i ett blodbad. Även huvudpersonernas dödande skildras med en obarmhärtig realism. Som citaten visar ger Barnbiblioteket Sagas förord en missvisande bild av Coopers original. Det är uppenbart att *Den siste mohikanen* är en bok där "de vilda, blodiga äventyren" spelar en central roll. Inte bara därför att grymheterna är så många och så fasaväckande, utan också därför att kriget mellan engelsmän och fransmän i praktiken bara utgör en ram för de spännande och grymma äventyren. Även frågan om mohikanerna och deras utdöende spelar en underordnad roll. Boken handlar inte om de konflikter som är den egentliga orsaken till mohikanernas (och de övriga stammarnas) utslocknande utan skildrar en enskild episod i kriget mellan de två europeiska stormakterna. I detta krig deltar också urinvånarna, på olika sidor. Karakteristiskt nog dödas Uncas inte av någon av de vita kolonisatörerna utan av en urinvånare från en annan stam.

Hugo Gyllanders omarbetning

Att romanen skulle bearbetas inför en utgivning för svenska barn och unga var en självklarhet. Förlaget bearbetade i princip alla sina utgåvor – de femton första volymerna i Saga-biblioteket är alla bearbetningar (Klingberg 93). Gyllanders version av *Den siste mohikanen* skiljer sig på viktiga punkter från det amerikanska originalet. Till att börja med var den radikalt mycket kortare – som redan nämnts skar Gyllander bort mer än hälften av originaltexten. I stort följde Gyllander emellertid originalets händelseförlopp, även om han genomgående förenklade och drog ihop. Kopplingen till den historiska verkligheten är lösare än i originalet (se även Thelander 58–59).

Samtidigt tonade Gyllander ner blodigheterna, även om en hel del finns kvar. Redan när förutsättningarna presenteras på bokens första sidor förstår läsaren att det kommer att bli otäckt. Det sägs att krigsföringen var "grym och hänsynslös" och att "de blodigaste striderna om koloniernas besittning" ägde rum just där bokens handling utspelas (Cooper, *Den siste* [1911] 2). Särskilt rädda var nybyggarna för "de grymma rödskinderna" (4). Redan innan det hela har börjat bygger således förordet upp en veritabel skräckstämning, grundad i samma typ av kolonialt präglad förhållningssätt till urinvånarna som originaltexten:

De skräckslagna nybyggarna trodde sig i varje vindstöt, som blåste från västerns skogar, höra vildarnas tjut. De obarmhärtiga fiendernas rysliga sätt att föra krig ökade denna fruktan oerhört, otaliga slaktningar från den senaste tiden levde ännu friskt i minnet, och ingen fanns, som ej lyssnat till någon berättelse om ett nattligt blodsdåd av indianerna. (Cooper, *Den siste* [1911] 4)

Därmed är det bäddat för sammandrabbningarna med urbefolkningen. Det är dessa som står i centrum även i Gyllanders version. En första dramatisk höjdpunkt är striden vid det vattenfall där spejaren Falköga och hans lilla grupp gömmer sig. Det är, sägs det, en "strid på liv och död" (70), där Falköga länge brottas med en knivbeväpnad motståndare innan han till sist "stötte sin skarpa kniv i hans nakna bröst" (69). Heyward utkämpar samtidigt "en vild brottningskamp" med en annan urinvånare (69). Denne skall just störta honom nedför ett stup när "en blixtrande kniv" far förbi och blodet "strömmade ur de sönderskurna senorna i hans handlove" (70). Det är Unkas som räddar Heyward.

Den blodigaste händelsen i *Den siste mohikanen* är massakern vid Fort William Henry. Här har Gyllander strukit de otäckaste bitarna, som den ovan citerade passagen där en urinvånare tar ett barn från sin mor och slår dess huvud i en sten, liksom scenen där urinvånarna dricker av de dödas blod. Som Margareta Thelander observerar har även många andra grymma detaljer tagits bort. Hon lyfter fram flera episoder där texten har utsatts för "censur", troligen på grund av sina blodiga detaljer (26).

Trots detta är skildringen av massakern fasansfull. Återigen bygger Gyllander upp en formlig skräckstämning. Han börjar med att låta urinvånarna besvikna betrakta de engelska truppersnas avtåg. De hade, säger berättaren, hoppats på "blodbad och plundring" (Cooper, *Den siste* [1911] 152). Efter en första konfrontation drar sig

urinvánarna tillbaka. "Men det dröjde ej länge, förr än deras blodtörst och plundringslystnad sprängde alla skrankor" (153). När en urinvånare möter motstånd från en kvinna hugger han uppretad "tomahawken i hennes huvud". I detta läge utstöter ledaren Magua "det fruktansvärda stridsropet":

De kringspridda indianerna sprutto till vid det välbekanta ljudet, och i nästa sekund dånade ett tjut över slätten och genom skogen, ett tjut, som kom blodet att stelna i ådrorna på de borttågande. Mer än två tusen rasande vildar bröto fram ur skogen. Ett förfärligt slaktande följde. Det minsta motstånd tjänade endast till att öka mördarnas raseri. Överallt var död, och blodet flöt i strömmar. (Cooper, *Den siste* [1911] 153)

Fortsättningen är full av makabra detaljer. Den hemska stämningen förstärks av David Ljungdahls illustration som föreställer högar av lik (bild 2).

Bild 2. Illustration av David Ljungdahl. Ur James Fenimore Coopers *Den siste mohikanen* (1949, 4 uppl.), s. 90.

Också den dramatiska slutstriden är full av grymma detaljer. Först stöter en huron kniven i Cora som försvarslös ligger på marken. "Som ett rasande vilddjur kastade sig då Unkas över honom och klöv hans huvud med sin tomahawk" (260). När Unkas själv i nästa ögonblick snubblar "passade Magua på att stöta kniven i hans rygg". Kort därpå blir Magua själv skjuten av Falköga. Mord avlöser mord, innan de överlevande i bokens avslutande kapitel sörjer sina döda.

Utgivningen av *Den siste mohikanen* – ett ideologiskt dubbelspel?

Som jämförelsen mellan originaltexten och översättningen visar ger förordet i Barnbiblioteket Saga-utgåvan en missvisande bild av *Den siste mohikanen*. Beskrivningen ger sken av att Coopers roman i första hand är en historisk berättelse om urbefolkningens liv i östra Amerika vid mitten av 1700-talet. Men i själva verket innehåller den många passager med blodiga inslag och vilda äventyr.

I Hugo Gyllanders översättning har de otäckaste detaljerna försvunnit, men många är fortfarande kvar. Samtidigt har de omfattande strykningarna och förkortningarna lett till att den spännande handlingen blivit mer renodlad, på miljöskildringens och den historiska verklighetens bekostnad. Även i Barnbiblioteket Sagas version är de dramatiska äventyren långt viktigare än skildringen av "de utdöende indianernas liv i Amerikas östra stater".

Varför gav förordet en så missvisande bild av Coopers roman? Sannolikt ville förlaget styra läsningen av boken och göra berättelsen lättare att acceptera för de lärare som skulle distribuera den. Det handlade om en berömd klassiker för vuxna, och troligen var det då lättare att se genom fingrarna med de våldsamma inslagen. Till detta kommer ett inte uttalat bedömningskriterium, nämligen verkets konstnärliga halt. Troligen ansågs den vara så hög att våldsamheterna också av det skälet fick passera – fast det inte sägs rent ut. Det var sannolikt också därför Edward S. Ellis böcker inte kom i fråga för bokserien – trots att de är oförargliga och inte ett dugg blodiga. Förlaget ansåg dem helt enkelt för dåliga.

Utgivningen kan dock också betraktas i ljuset av den balansakt mellan kommersiella och ideologiska värden som Sara Kärrholm har lyft fram i förlagets senare utgivning. Genom sin analys av förlagets bokserie *Stjärnböckerna*, utgiven mellan 1937 och 1950, visar Kärrholm att förlaget ville utgöra ett alternativ till det de kritiserar genom att ge ut litteratur i samma genre. I fallet *Stjärnböckerna* handlade det om underhållningslitteratur som skulle fungera som en motvikt till de kriminal- och kärleksmagasin som innehöll våld

och omoraliska värderingar och därmed riskerade att förleda ungdomen ("Underhållning").

Förlagets marknadsföring av *Den siste mohikanen* följer samma princip. De presenterar boken som en kontrast till den typ av indianböcker som de betraktade som skadliga för ungdomen, böcker vars innehåll de beskrev som torftigt och våldsamt. Men som framgått av analysen uppvisar Coopers roman en rad av de inslag som man ansåg känneteckna just denna kategori av böcker. Utgivningen av romanen, även i dess starkt förkortade version, kan därmed ses som motsägelsefull. Som Kärrholm visar klarar förlaget av balansakten tack vare sitt goda renommé som en utgivare av högt värderad litteratur. Kanske kan man tala om ett ideologiskt dubbelspel.

Biografisk information: Ulf Boëthius är professor emeritus i litteraturvetenskap vid Stockholms universitet. Han har bland annat publicerat När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909 (1989), "Jag är ingenting, ett fladder, jag är ung". Barn, ungdom och modernitet i Gustav Sandgrens tidiga författarskap (2004) och 4 x Hellsing (2015). Hans senaste bok är Vart längtar min fot. Om Barbro Lindgrens författarskap (2020). Boëthius har även medverkat i Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia. Från tidigt 1900-tal till tidigt 2000-tal (2024).

Noter

1 Förlaget gjorde så småningom en distinktion i tio olika kategorier i sin reklam: 1. De bästa folksagorna; 2. Sagor och berättelser av de förnämsta moderna svenska och skandinaviska barnförfattarna; 3. Legender; 4. Äventyrsböcker; 5. Indianböcker; 6. De stora geografiska upptäckterna; 7. Historiska skildringar från Sveriges och Nordens äldsta tider; 8. Skildringar ur världshistorien; 9. Kulturhistoria och biografi; 10. Dramatiska stycken och sagospel. Se översikten över Barnbiblioteket Sagas innehåll på sista bladet i sjunde upplagan av Anna Erslevs *Gula Vargen* (1932).

2 Förordet är i första upplagan osignerat och opagerat.

3 Se till exempel förordet i tredje upplagan från 1928. Det finns också en handskriven version av förordet i Saga-arkivet.

4 Arbetet har genomförts med ett stipendium från Lärarstiftelsen.

5 Se Weinreich (334–338); Birkeland m.fl. (72–73). Även Klingberg ger upplysningar om de danska och norska motsvarigheterna till Barnbiblioteket Saga (51–52).

6 Bokseriens utgångspunkt kan ha varit den amerikanske dime novel-författaren Ned Buntlines *Buffalo Bill. The King of the Border Men*, en serie

berättelser som ursprungligen publicerades i *New York Weekly*, med start 23 december 1869. Se artikeln "Ned Buntline" på Wikipedia.

7 19 av berättelserna i Svithiods upplaga tycks ha kommit från Nick Carter-utgåvan.

8 Svenska indianböcker skrevs av bland andra Axel Kerfve, Gunnar Örnulf och Olle Scherdin (under pseudonymen Olof Thomas). Den svenske indianboks författare som hade högst anseende var Richard Melander, författare till "*Hårdt bidevind*" (1890) och *I Sitting Bulls land* (1892). Den sistnämnda blev en klassiker som bland annat utgavs i bokserien De odödliga ungdomsböckerna 1937.

9 En helsidesannons i *Svensk läraretidning* den 18 januari 1911, där *Den siste mohikanen* presenteras, ger uttryck för samma värderingar. För Cooper "låg huvudvikten ej vid de spännande blodiga äventyren utan vid en sann skildring av verkligheten, själv i sig intressant nog". Här beröms Cooper dessutom för sina "känsliga, stundom humoristiska karaktärsskildringar", något som förordet till boken inte alls nämner.

10 Om den historiska bakgrunden, se förordet till den engelska utgåvan (Cooper, *The Last*).

11 I det följande har jag använt mig av den tidigare nämnda utgåvan av romanen i Signet Classics. Texten är baserad på den upplaga som W. A. Townsend & Company publicerade 1859.

Litteratur

Andersson, Maria. "Mord, blod och rosslande kämpars dödsqual. Fridtjuf Bergs *Trojanska kriget* och *Iliaden för barn*". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 45, 2022, s. 1–25, <https://doi.org/10.14811/clr.v45.731>

Andræ, Marika. *Rött eller grönt? Flicka blir kvinna och pojke blir man i B. Wahlströms ungdomsböcker 1914–1944*. Diss., Uppsala universitet. B. Wahlströms, 2001.

Annon. *Svensk läraretidning*, 18 januari 1911.

Bill, Buffalo. *Buffalo Bill. Den siste präriespanaren, hans strider och äventyr i Vilda västern*. Översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av David Ljungdahl, Svensk läraretidnings förlag, 1910.

Birkeland, Tone, Gunvor Risa och Karin Beate Vold. *Norsk barnelitteraturhistorie*. 2 uppl., Samlaget, 2005.

Boëthius, Ulf. "Differentieringens tid – från världskrig till världskrig". *Den svenska barn- och ungdomslitteraturens historia. Från tidigt 1900-tal till tidigt 2000-tal*, redigerad av Boel Westin och Åsa Warnqvist, Natur & Kultur, 2024, s. 21–220.

---. *När Nick Carter drevs på flykten. Kampen mot "smutslitteraturen" i Sverige 1908–1909*. Gidlunds, 1989.

Cooper, James Fenimore. *The Last of the Mohicans. A Narrative of 1757. With an Introduction by Richard Hutson and a New Afterword by Hugh C. MacDougall*. Signet Classics, 2014.

---. *Den siste mohikanen*. Översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av David Ljungdahl, Svensk läraretidnings förlag, 1911.

---. *Den siste mohikanen*. Översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av David Ljungdahl, 3 uppl., Svensk läraretidnings förlag, 1928.

---. *Den siste mohikanen*. Översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av David Ljungdahl, 4 uppl., Svensk läraretidnings förlag, 1948.

Erslev, Anna. *Gula Vargen. En indianhistoria*. Översatt av Henrik Wranér, illustrerad av G. Stoopendaal och I. Resen Steenstrup, Svensk lärartidnings förlag, 1904.

---. *Gula Vargen. En indianhistoria*. Översatt av Henrik Wranér, illustrerad av G. Stoopendaal och I. Resen Steenstrup, 7 uppl., Svensk lärartidnings förlag, 1932.

Ferry, Gabriel. *Skogslöparen*. Översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av Ernst Hällgren, Svensk läraretidnings förlag, 1915.

"Förord". *Den siste mohikanen*. Av James Fenimore Cooper, översatt av Hugo Gyllander, illustrerad av David Ljungdahl, Svensk läraretidnings förlag, 1911.

Gyllander, Hugo. Brev till Amanda Hammarlund. 30 oktober 1908. Saga-arkivet, Svenska Barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:12.

---. Brev till Amanda Hammarlund. 4 december 1918. Saga-arkivet, Svenska Barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:12.

---. Brev till Amanda Hammarlund. Odaterat. Saga-arkivet, Svenska Barnboksinstitutet, Stockholm, avdelning I: E I:12.

Holmberg, Jutta. "Tradition och nytänkande i mellankrigstidens teaterpjäser för barn. En studie av Barnbiblioteket Sagas pjäser 1923–1939". C-uppsats, Stockholms universitet, 1997.

Hutson, Richard. "Introduction". *The Last of the Mohicans. A Narrative of 1757. With an Introduction by Richard Hutson and a New Afterword by Hugh C. MacDougall*. Av James Fenimore Cooper, Signet Classics, 2014, s. v–xiv.

Hällén, Nicklas. "Barnbiblioteket Sagas *Selim och Kalulu*. Afrika som sagoland och civilisering som metafor för lydnad". *Tidskrift för litteraturvetenskap*, vol. 40, nr 2, 2010, s. 23–37, <https://doi.org/10.54797/tfl.v40i2.11956>.

Jansson, Staffan. "Indianboken i Sverige, fakta och fiktion. En bibliografi". *Lingonline*, <http://www.lingonline.jonkoping.se>. Hämtad 24 februari 2026.

Klingberg, Göte. *Sekelskiftets barnbokssyn och Barnbiblioteket Saga*. Svensk läraretidnings förlag, 1966.

Kåreland, Lena. "Barnbiblioteket Saga gav svenska barn all världens böcker". *Opsis Barnkultur*, 2017, nr 1, s. 24–29.

Kärrholm, Sara. "Ett *utile dulci* för ungdom. Ungdomens bibliotek som bokserie och förlagsattsning". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 46, 2023, s. 1–27, <http://doi.org/10.14811/clr.v46.799>.

---. "Underhållning på rätt sätt. Bokserien Stjärnböckerna och Svensk läraretidnings förlag som litterära vägledare". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 48, 2025, s. 1–21, <http://doi.org/10.14811/clr.v48.1005>.

Linder, Gurli. "Böcker för barn och ungdom". *Dagens Nyheter*, 8 december 1900.

---. "Indianböcker". *Dagens Nyheter*, 11 december 1902.

---. "Ungdomsböcker". *Dagens Nyheter*, 22 december 1916.

MacDougall, Hugh C. "Afterword". *The Last of the Mohicans. A Narrative of 1757. With an Introduction by Richard Hutson and a New Afterword by Hugh C. MacDougall*. Av James Fenimore Cooper, Signet Classics, 2014, s. 431–444.

Mählqvist, Stefan. *Böcker för svenska barn 1870–1950. En kvantitativ analys av barn- och ungdomslitteratur i Sverige*. Diss., Uppsala universitet. Gidlunds, 1977.

---. "Henrik Wranér, 1853–1908". *Svenskt översättarlexikon*, https://litteraturbanken.se/oversattarlexikon/artiklar/Henrik_Wraner. Hämtad 17 februari 2026.

---. "Hugo Gyllander, 1868–1955". *Svenskt översättarlexikon*, https://litteraturbanken.se/oversattarlexikon/artiklar/Hugo_Gyllander. Hämtad 17 februari 2026.

"Ned Buntline". *Wikipedia*, 30 juni 2025, https://en.wikipedia.org/wiki/Ned_Buntline.

Protokoll från sammanträden med Saga-kommittén. 1898–1904. Statens Psykologisk-pedagogiska biblioteks manuskriptsamling, Stockholms universitetsbibliotek, Stockholm.

Pålsson, Yvonne. *I Skinnstrumpas spår. Svenska barn- och ungdomsböcker om indianer, 1860–2008*. Diss., Umeå universitet, 2013.

Sundmark, Björn. "'Just för barn skrifver jag'. Hugo Gyllanders brev om att översätta sagor av bröderna Grimm och Asbjørnsen & Moe". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 49, 2026, s. 1–24, <http://doi.org/10.14811/clr.v49.1069>.

Thelander, Margareta. "*Den siste mohikanen*. En vuxenromans väg till barn- och ungdomsbok". C-uppsats, Uppsala universitet, 1974.

Wallin, Amanda. "Litteratur för seklets barn. En studie av bearbetningen av Mark Twains *The Prince and the Pauper* (1881) till Barnbiblioteket Sagas *Prinsen och Tiggargossen* (1912)". C-uppsats, Uppsala universitet, 2018.

Weinreich, Torben. *Historien om børnelitteratur. Dansk børnelitteratur gennem 400 år (1568-1967)*. Branner & Korch, 2006.

Widhe, Olle. "Barnbiblioteket Saga och den unga läsaren. Retoriska manuskriptpraktiker på en barnboksredaktion". *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning*, vol. 46, 2023, s. 1–26, <http://doi.org/10.14811/clr.v46.819>.

Bilaga 1. Saga-bibliotekets indianböcker

Medverkande	Titel	Utgivningsår	Saga-nummer
Anna Erslev, Henrik Wranér (översättning), G. Stoopendaal och I. Resen Steenstrup (illustrationer)	<i>Gula Vargen. En indianhistoria</i>	1904	15
James Fenimore Coper, Hugo Gyllander (översättning), David Ljungdahl (illustrationer)	<i>Den siste mohikanen. Berättad för Sveriges ungdom</i>	1911	37
Gabriel Ferry, Hugo Gyllander (översättning), Ernst Hällgren (illustrationer)	<i>Skogslöparen</i>	1915	53
Karl May, Hugo Gyllander (översättning), Werner Liljeqvist (illustrationer)	<i>Öknens ande. Indianberättelse</i>	1923	93
Karl May, Hugo Gyllander (översättning), Werner Liljeqvist (illustrationer)	<i>Björnjägarens son. Indianberättelse</i>	1924	99
James Fenimore Cooper, Harald Johnsson (översättning), Brita Ellström (illustrationer)	<i>Hjorddödaren</i>	1929	138
James Fenimore Cooper, Linus Tidén (översättning), John Sjösvärd (illustrationer)	<i>Skinstrumpa</i>	1949	239